

שבירת הלוחות ועמלה של תורה¹

הרב מרדכי גרינברג

מה רצוי ללמד לילד שזה עתה מתחיל לדבר? ספר בראשית? ספר ויקרא? בשאלה זו דנה הגמרא במסכת סוכה (מב, א). ומפתיעה בתשובתה. 'תנו רבנן: קטן היודע לדבר, אביו מלמדו תורה... מאי היא? אמר רב המנונא: 'תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב' (דברים לג, ד). מה מיוחד בפסוק זה ומה כוחו, שחכמינו בחרו להתחיל בו לחנך לתורה כל תינוק מרגע שהוא יודע לדבר?

בין מורשה לירושה

כשהירושלמי עוסק בירושת ארץ ישראל, הוא מוסיף עוד מימרא: 'א"ר הושעיא, כל מקום שנאמר מורשה, לשון דיהא' (בבא בתרא ח, ב). ופירש הפני משה: 'דיהא הוא לשון כהה וספק', כלומר, ירושה משמעה לשון ודאי, שהרי ירושה הוא קניין מוחלט, שאין היורש זקוק לעשות מעשה קניין, ואין לאחר חלק בירושתו; אבל מורשה משמעה לשון ספק. ושאלה שם הגמרא: 'והכתיב 'מורשה קהלת יעקב' – וכי יעלה על הדעת שהתורה היא ספק בידינו, ומה שייך לשון ספק על התורה? ותירץ הירושלמי: 'לית דיהא סוגין מיניה, מן דו לעי היא משכח כולה' - ופירש הפני משה: 'אכן בתחילה אין ספקות מרובים ממנה, 'בתחילה כשבא להתעסק וכמה וכמה ספיקות יבואו לו ואין מבין על בוריה, אבל אחר שיגע בה הרבה, הוא מוצא את כולה עם טעמיה ונימוקיה'.

רבים מתלבטים בשאלה, מדוע ניתנה תורה כשהיא רצופה בכל כך הרבה קשיים המרחיקים רבים מלבוא בשעריה. מדוע נכתבו המשנה והגמרא על פי יסודות אינטלקטואליים שונים לגמרי מאשר שאר החכמות? למשל, סתירה בין משניות גוררת מהלך ארוך של שקלא וטריא עד שלבסוף בא הפתרון המיוחל: 'חסורי מחסרא והכי קתני', או 'הכא במאי עסקינן' וכדומה. והלומד שואל, אם כן, מדוע לא נכתבו כך

¹ לזכרו של בוגרנו היקר ר' חיים ידוב ז"ל, תלמיד חכם ואוהב תורה, שקנה תורתו ביסורים ונדכך על ידם.

הדברים מראש?! אם נשתמש במושגים של ימינו הייתי מעז לומר שאם רבי יהודה הנשיא היה מגיש את ששת סדרי המשנה כעבודת דוקטורט, היה נתקל בסירוב מוחלט, ואף במבטי לגלוג על העבודה הבלתי מסודרת והנראית בלתי ברורה ובלתי גמורה.

נדמה, שהפתרון לכל השאלות נעוץ בפסוק האחרון המסיים את התורה. נתבונן בפסוק זה ובפירוש רש"י עליו.

'ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל' (דברים לד, יב). ופרש"י: 'ולכל היד החזקה' – שקיבל את התורה בלוחות בידיו... 'לעיני כל ישראל' – שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם, שנאמר (דברים ט, יז): 'ואשברם לעיניכם', והסכימה דעת הקב"ה לדעתו, שנאמר (שמות לד, א): 'אשר שברתי' – יישר כוחך ששברתי. הייתכן שהתורה תסתיים ברמז לאירוע הנורא של שבירת הלוחות, והרי כבר נמחל להם חטא העגל? ומדוע לשוב ולהזכירו, ואף לומר לו 'יישר כוחך ששברתי'?

להבנת הדברים נענין תחילה במדרש המתאר ויכוח בין אדם הראשון למשה רבינו (דברים רבה יא, ג):

אדם הראשון אומר למשה, אני גדול ממך שנבראתי בצלמו של הקדוש ברוך הוא, מנין, שנאמר (בראשית א, כז): 'ויברא אלהים את האדם בצלמו'. א"ל משה, אני נתעליתי יותר ממך, אתה כבוד שניתן לך ניטל ממך, שנאמר (תהלים מט, יג): 'ואדם ביקר בל ילין', אבל אני - זיו הפנים שנתן לי הקדוש ברוך הוא, עמי הוא. מנין? שנאמר (דברים לד, ז): 'לא כהתה עינו ולא נס לחה'.

ויכוח מוזר, ולא מתאים למי שנאמר עליו שהיה עניו מכל האדם, והוא מתווכח עם אדם הראשון מי גדול יותר.

משה משתבח בזיו פניו. מניין בא לו אותו זיו פנים? נאמר במדרש (שמות רבה מז, ו): 'ומהיכן נטל משה קרני ההוד? ... ר' יהודה בר נחמן בשם רשב"ל אומר: עד שהיה כותב בקולמוס נשתייר קימעא והעבירו על ראשו וממנו נעשו לו קרני ההוד, שנאמר: 'ומשה

לא ידע כי קרן עור פניו". ברם בתורה נאמר (שמות לד, כט): 'ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר, ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו'. הרי שקרני ההוד באו לו מדיבורו של הקב"ה עמו. ויש לשאול, מדוע דווקא כאן בלוחות השניים זכה אחר הדיבור לקירון עור פנים, הרי פעמים רבות דיבר עמו? ומדוע לא זכה משה בקירון פנים ברדתו מהר סיני והלוחות הראשונים בידו אלא דווקא בדיבור שלאחר שבירתם, כשירד עם הלוחות השניים? ועוד, למה נאמר במדרש שקרני ההוד באו למשה משיירי הדיו שבקלמוס בניגוד למקרא מפורש 'בדברו אתו'?

בין לוחות ראשונים ללוחות אחרונים

על פי יסודו של בעל בית הלוי בדרשותיו (שו"ת בית הלוי, דרוש יח), למדנו את פשר הדברים, ולמדנו להבחין בין המהות של הלוחות הראשונים ללוחות האחרונים, ואלה עיקרי דבריו שם.

לאחר שמחל הקב"ה לישראל על חטא העגל וניאות לתת להם את הלוחות השניים, נאמר (שמות לד, כז): 'כתוב לך את הדברים האלה, כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל'. ובמדרש (שמות רבה מז, א) הסבירו מהם 'הדברים האלה': 'אכתוב לו רובי תורתיו כמו זר נחשבו' (הושע ח, יב), בשעה שנגלה הקדוש ברוך הוא בסיני ליתן תורה לישראל, אמרה למשה על הסדר: מקרא ומשנה תלמוד ואגדה, שנאמר (שמות כ, א): 'וידבר אלקים את כל הדברים האלה'; אפילו מה שהתלמיד שואל לרב, אמר הקדוש ברוך הוא למשה באותה שעה. מאחר שלמדה מפי הקדוש ברוך הוא, אמר לו למדה לישראל. אמר לפניו, רבש"ע אכתוב אותה להם. אמר לו, איני מבקש ליתנה להם בכתב, מפני שגלוי לפני שעובדי כוכבים עתידים לשלוט בהם וליטול אותה מהם ויהיו בזויים בעובדי כוכבים; אלא המקרא אני נותן להם במכתב, והמשנה והתלמוד והאגדה אני נותן להם על פה, שאם יבואו עובדי כוכבים וישתעבדו בהם יהיו מובדלים מהם. אמר לנביא, אם "אכתוב לו רובי תורתיו, כמו זר נחשבו" - ומה אני עושה להם? נותן את המקרא בכתב, ואת המשנה והתלמוד והאגדה בעל פה. 'כתוב' זה המקרא. 'כי על פי הדברים' - זו המשנה והתלמוד, שהם מבדילים בין ישראל לבין עובדי כוכבים.

ואכן במהלך הדורות ראינו שאומות העולם, כמו המצרים בימי תלמי, ובעיקר הנוצרים, אימצו לעצמם את התורה שבכתב, ואף טוענים שהיא שלהם, והם העם הנבחר ולא עם ישראל, ואליהם התורה מכוונת כשהיא מדברת על העם הנבחר שמקבל תורה.

על כן נצטווה משה שלא לכתוב את התורה שבעל פה, כדי שלא ייחשבו ישראל כזרים.

והנה, בלוחות הראשונים נאמר (דברים ט, י): 'ויתן ה' אלי את שני הלוחות... ועליהם ככל הדברים אשר דבר עמכם בהר'. ובהר נאמר (שמות כ, א): 'וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמרי'. שכן הקב"ה מסר למשה בסיני 'מקרא, משנה, הלכות ואגדות, ואפילו מה שתלמיד שואל לרבו' - ומשה כתב את כל אלה, ככתוב 'ועליהם ככל הדברים אשר דבר עמכם בהר'. וכ"כ בירושלמי (פאה ב, ד): 'רבי יהושע בן לוי אמר: 'עליהם', 'ועליהם'. 'כל', 'ככל'. 'דברים', 'הדברים'. מקרא, משנה גמרא ואגדה, ואפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני.

ברם, בלוחות השניים נאמר (שמות לד, א): 'פסל לך שני לחת אבנים כראשונים וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשונים אשר שברתי'. כאן לא מוזכר 'כל הדברים', ולכאורה נראה, שהייתה ירידה גדולה מהלוחות הראשונים ללוחות השניים. ועוד, על הראשונים נאמר, שאילמלי לא נשתברו, לא הייתה תורה משתכחת, והיו למדים ולא שוכחים (עירובין נד, א), ואילו בשניים אין סגולת הראשונים, ולמדים ושוכחים. אך באמת על פי הגדרתו של הבית הלוי - כפי שהוא מזכיר כמה פעמים בספרו, וכן בהקדמתו לספר - עלייה גדולה יש בירידה זו. שכן הלוחות הראשונים עמדו לעצמם, וישראל עמדו לעצמם, והיו ישראל מקיימים את התורה ולומדים אותה, והרי הם ככלי שמונחת בו התורה, כמו ארון הקדש שמונח בו ספר תורה, כלומר, ישראל היו אז בדרגה של תשמישי קדושה, ולא קדושה עצמה. אבל עם מתן הלוחות השניים מצויה התורה שבע"פ בישראל עצמם, והרי ישראל הם כקלף שהתורה כתובה עליו, ככתוב (משלי ג, ג): 'כתבם על לוח לבך' - ועל כן ישראל ואורייתא חד המה. וכן כתב הטור על הברכה 'וחיי עולם נטע בתוכנו' - זו תורה שבע"פ (אורח חיים, סימן קלט). מעתה ישראל הם הקדושה עצמה ולא תשמישיה.

והנה בארבעים יום האחרונים שעלה משה לקבל את הלוחות, הוא היה סבור שהוא יחזור לכתוב על הלוחות השניות את כל מה שהיה כתוב בלוחות הראשונים; אך הקב"ה אמר לו, שמעתה הכל ישתנה, ותיגזר גזרת גלות, ועתידין אומות העולם לומר שתורה שלהם היא, ועל כן נאסר עליו לכתוב את התורה שבעל פה על הלוחות. לפיכך אמרו חז"ל שנשתייר דיו בקולמוס של משה, שהרי מלכתחילה טבל משה את הקולמוס בכמות דיו המספיקת לכתובת התורה כולה, וכשסיים לכתוב תורה שבכתב, נמנע ממנו המשך הכתיבה, וע"כ העביר את שיירי הדיו, המיועד לתורה שבע"פ, על ראשו, ושם, בראשו, נכתבה התורה שבעל פה, ולא על הלוחות. ומשום כך היו הלוחות מאירים, שהרי 'מעשה אלקים המה' (שמות לב, טז), ודרשו חז"ל (ספרי בהעלתך, קא): 'ואומר: 'ויראו את אלקי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר' (שם כד, י), מה 'מעשה' האמור להלן של ספיר, אף 'מעשה' האמור כאן של ספיר'. ועוד אמרו, שכאשר נצטווה משה לפסול את הלוחות, 'א"ל משה, מנין אני מביא לוחות אבנים? א"ל, אני מראה לך את המחצב. א"ר לוי, מתחת כסא הכבוד הראה לו הקב"ה למשה את המחצב, שנאמר 'ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר', וכתוב ביה 'הלוחות מעשה אלקים המה' (ילקוט"ש תורה, רמז תתנד). וכשם שהלוחות האירו, כך זכה משה לקרני הוד, שהרי הוא עצמו הפך ללוחות. יוצא אפוא, שהמקרא המספר שמשה זכה לקרני ההוד 'בדברו אתו', במתן הלוחות השניים לאחר שבירת הלוחות הראשונים, זהה למה שאמרו חז"ל שמשה זכה להן מהדיו שנשאר בקולמוס והעבירו על ראשו; שכן אותו דיבור אלוקי של תורה שבע"פ, נשאר אחר שבירת הלוחות בקולמוס ולא נכתב, ותחת זאת נשאר בראשו של משה ובראשם של כל ישראל, וממנו זכה לקרני הוד.

הקושי שבלימוד התורה

וזה ביאור הקושי שבלימוד תורה. כדי שהתורה לא תהיה כתובה על גבי ספר, אלא על לבם של ישראל – 'וחיי עולם נטע בתוכנו', היה צורך שהתורה שבעל פה תועתק מן הכתב שבלוחות ללבותיהם של ישראל. ההעברה של התורה שבעל פה מהכתב שבלוחות אל הלב, נעשית ע"י קניין, שיקנו ישראל את התורה. קניין זה נרכש רק ע"י העמל והיגיעה. ולכן נאמר בתנחומא, שהקב"ה כפה על ישראל הר כגיגית בשל תורה שבע"פ (תנחומא פרשת נח, סי' ג; ר' להלן) וכדברי המדרש, שהכפייה היא מעין אונס, ובאונס נאמר 'לא יוכל לשלחה כל ימיו' (דברים כב, כט). וזו היתה כוונת הבורא,

שתורה וישראל יהיו חד, ולא יהיה ניתן להפריד ביניהם, בזכות התורה שבע"פ שנקנית ביגיעה, ובכך יובדלו משאר האומות.

לעיל הזכרנו את הגמרא בעירובין, 'מאי דכתיב 'חרות על הלוחות'? אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות, לא נשתכחה תורה מישראל, שכשהיו מסתכלים על הלוחות היו לומדים ויודעים את כל התורה. רק בלוחות השניים נולדה השכחה, ומכאן ואילך ידיעת התורה תלויה בנו, בעסק התורה, ביגיעה בה ובהתמדה בלימודה. ואכן כשהמגמה היא להקנות תורה לישראל, שהם עצמם ייהפכו לספר תורה, שהתורה לא תעמוד מחוץ לאדם והוא ילמד אותה, אלא שהתורה תיהפך לחלק מעצמותו, אי אפשר להגיע לזה אלא ביגיעה ובעמל. בדומה לזה אמרו חז"ל: אדם אוהב קב שלו יותר מתשעה של חברו, משום שהוא התייגע וקנה את הדבר בזכות, בעמל, ולא קיבל אותה במתנה. וכ"כ רש"י על דברי הגמרא (ב"מ לח, א): 'רוצה אדם בקב שלו מתשעה קבין של חברו' – 'חביבה עליו ע"י שעמל בהן'. ואילו דבר שאדם מקבל בקלות מבלי שיעמול לרוכשו, אינו שלו, ומשום כך גם נעלם בקלות.

ואיתא בגמרא (סוטה יב, א): 'מכאן לצדיקים שממונן חביב עליהן יותר מגופן'. ופירשו שם: הצדיקים מתייגעים על ממונם ובודקים כל פרוטה אם היא כשרה בתכלית. ומאחר שממונם בא להם ע"י טירחה מרובה, לפיכך הוא חביב עליהם יותר מגופם (שיחות מוסר תשל"ב, כב).

גם שלמה המלך אמר 'אף חכמתי עמדה ליי (קהלת ב, ט) – 'תורה שלמדתי באף, היא שעמדה ליי (ילקוט קהלת, תתקסח), תורה שהתייגעתי ועמלתי בה, נשתמרה בקרבי, חכמה שלמדתי מתוך קשיים היא שעמדה לי. ויש שמצאו לזה רמז בביטוי 'לקושש קש לתבן' (שמות ה, יב) - אימתי מגיעה התבונה? כאשר ישנם קושיות וקשיים.

ולכן בלוחות הראשונים, כששמעו ישראל 'אנכי ה' אלקיך' מפי הגבורה, היו דברי תורה נתקעים בלבם ואינם נשכחים (שהש"ר פ"א ב); אך דא עקא, ישראל לא עשו מאמצים לקנותה, וערך שמושג בקלות אינו קונה קניין בנפש. כדי לרוכשו קניין גמור, יש צורך בהתמסרות, ביגיעה ובעמל. וכן אמרו בגמרא (ברכות סג, ב): 'כי מיץ חלב יוציא חמאה' (משלי ל, לג) - במי אתה מוצא חמאה של תורה, במי שמקיא חלב שינק

משדי אמו'. ובעין איה (ברכות פרק ט, אות שדמ) ביאר הרב זצ"ל מימרא זו והרבה לקלס את העמל בתורה :

רבים הם הפדגוגים המתנשאים להביא דרכים להקל את עול הלימוד, וחושבים שיביאו ברכה לעולם, בהקנותם את הידיעות והלימודים התוריים באופן קל, שלא יצטרך האדם להיות עמל בהם. תועלת הדבר אינה אלא מתעה. כי הידיעות לא תימדדנה על פי כמותם כי אם על פי איכותם, על פי עומק ההבנה וחריפות השימוש בהם לכל חפץ. ביותר לימודי התורה, על פי גודל הרושם שפועלים על הלומד, לענין התכונה של המוסר, המעשים הטובים ויראת ה' הטהורה. ובזאת יהיה מועיל רק הלימוד שאינו בא בדרכים קלים ונוחים לקלוט, כי על ידי היגיעה ועבודה שכלית מתעלה האדם למידות נעלות, ולהיות נוטה אל השכל ואל כל דברי קודש באהבה וחפץ לב, והלימוד פועל עליו להיות כולו נתון ומסור ללימודיו. על-כן תצא מהלמוד שעל ידי היגיעה דווקא, עומק ההבנה והידיעה הברורה עם הפעולה הרצויה לעבודת ה' ויראתו וכל טהרת המדות. **אבל הלימודים הנכנסים באופן קל, בלא יגיעה ועבודה כבירה, יישארו לעולם שטחיים וקפויים, עומדים מחוץ לנפשו של אדם הפנימית, ופועלים מעט על מעשיו ועל יצרי לבבו.**

ע"כ חמאה של תורה, הברור והמובחר שבה, העיקרי, המחוויר בעומק רעיון ושום שכל והמרבה אומץ הנפש ביראת ה' ודרכי קודש, במי תמצא, רק במי שנתגדל על עבודת התורה בעמל, וקנה אותה בדרכים כבושים שע"י יגיעה ועבודה רבה, שעמדו לו להתרחק מן הילדות וכל געגועיה, לבלתי קנותם בדרך שעשועי ילדים, כי אם מקיא חלב שינק משדי אמו עליה, ע"י רב עמל ויגיעה, יהיה לו המזון הקל והנח למורת רוח. וכמו שיקוף הגדול בהמזון של היונק, עם כל קלות עיכולו ומהירות השגתו, כן יקוף המתרגל ביגיעה ועבודת עיון, שישמח בזה והוא כל תענוגו ומשוש נפשו, בלימודים הנקנים כולם ע"י דרכים קלים, אבל עם זה הם מחוסרים עומק וכח רושם חזק בנפש.

חמאה של תורה - המשובח שבה, לא נקנה אלא בעמל ויגיעה, אולם המבוגר קץ במזון של היונק, אף שהוא מתעכל בקלות ומושג במהירות ללא עמל. אדרבה, עיקר התענוג הוא בעבודת העיון, והוא קץ בלימודים הנקנים בדרכים קלות, שאינם חורטים רושם בנפש. וזה לשון הילקוט בסוף יהושע (ילק"ש יהושע, רמז לו) :

באותה שעה (כשנשתברו הלוחות) נגזרה גזרה על ישראל שילמדו תורה מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך הטלטול ומתוך הטרורף ומתוך הדוחק, ומתוך שאין להם מזונות. ומתוך אותו הצער שהם מצטערים עתיד הקדוש ברוך הוא לשלם להם שכרם לימות המשיח כפול ומכופל, שנאמר 'ה' אלקים בחזק יבא וזרעו מושלה לו הנה שכרו אתו' וגו'.

הרי שבד בבד עם שבירת הלוחות נגזרה גזירת העמל בתורה, והיא תיקון השבירה.

ועיין בתנחומא פרשת נח (אות ג), המבחין בין מהותה של התורה שבכתב לתורה שבעל פה והמציין את שכרו של העמל בתורה שבעל פה:

'אלה תולדות נח, נח' (בראשית ו, ט), יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שבחר בישראל משבעים אומות כמ"ש (דברים לב, ט): 'כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו' ונתן לנו את התורה בכתב ברמז צפונות וסתומות, ופרשום בתורה שבע"פ, וגילה אותם לישראל. ולא עוד, אלא שתורה שבכתב כללות, ותורה שבע"פ פרטות, ותורה שבע"פ הרבה ותורה שבכתב מעט, ועל שבע"פ נאמר (איוב יא, ט): 'ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים'.

וכתיב (שם כח, יג): 'ולא תמצא בארץ החיים', ומאי 'לא תמצא בארץ החיים', וכי בארץ המתים תמצא? אלא, שלא תמצא תורה שבע"פ אצל מי שיבקש עונג העולם - תאוה וכבוד וגדולה - בעולם הזה, אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר (במדבר יט, יד): 'זאת התורה אדם כי ימות באהל'. וכך דרכה של תורה: פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל. לפי שלא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא על התורה שבע"פ, שנאמר (שמות לד, כז): 'כי על פי הדברים האלה כרתי אתך בריתי'. ואמרו חז"ל, לא כתב הקדוש ברוך הוא בתורה 'למען הדברים האלה', ולא 'בעבור הדברים האלה' ולא 'בגלל הדברים' אלא 'על פי הדברים', וזו היא תורה שבעל פה שהיא קשה ללמוד ויש בה צער גדול, שהיא משולה לחשך שנאמר (ישעיה ט, א): 'העם ההולכים בחשך ראו אור גדול', אלו בעלי התלמוד שראו אור גדול, שהקב"ה מאיר עיניהם באיסור והיתר, בטמא ובטהור. ולעתיד לבא 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו' (שופטים ה, לא)...

לפי שאין לומד אותה אלא מי שאוהב הקדוש ברוך הוא בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו, שנאמר (דברים ו, ה): 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך'. ומנין אתה למד שאין אהבה זו אלא לשון תלמוד? ראה מה כתיב אחריו: 'והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך' (שם, ו), ואי זה? זה תלמוד, שהוא על הלב. ואומר 'ושננתם לבניך' (שם, ז) זה תלמוד שצריך שנון... ללמדך שכל מי שאוהב עושר ותענוג אינו יכול ללמוד תורה שבע"פ, לפי שיש בה צער גדול ונידוד שינה, ויש שמבלה ומנבל עצמו עליה, לפיכך מתן שכרה לעוה"ב... ואף הקדוש ברוך הוא כרת ברית עם ישראל שלא תשכח תורה שבע"פ מפיהם ומפי זרעם עד סוף כל הדורות, שנאמר (ישעיה נט, כא): 'ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו' וגו', ולא כתיב 'ממך' אלא 'מפיך' ומפי זרעך ומפי זרעך'. ולפיכך קבע הקדוש ברוך הוא שתי ישיבות לישראל, שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה, ומתקבצין שתי פעמים בשנה – באדר ובאלול – מכל המקומות ונושאים ונותנים במלחמתה של תורה, עד שמעמידין דבר על בוריו והלכה לאמיתה, ומביאים ראייה מן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד כדי שלא יכשלו ישראל בד"ת, שנאמר (תהילים קיט, קסה): 'שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול', 'ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום' (שם כט, יא).

ועל 'האור הזה, שנברא ביום ראשון, שגנזו הקדוש ברוך הוא לעמלי תורה שבע"פ ביום ובליילה, שבזכותן העולם עומד' - על אור זה אמר משה לאדם הראשון, 'אתה, כבוד שניתן לך ניטל ממך, שנאמר: 'ואדם ביקר בל ילין'', שכן אדם הראשון לא נשאר אפילו לינת לילה עם זיו הפנים; אבל אני – זיו הפנים שנתן לי הקב"ה עמי הוא, שנאמר: לא כהתה עינו ולא נס לחה'.

ובאמת מדוע ניטל כבודו של אדם מיד? והתשובה - משום שאדם הראשון לא השקיע מאומה כדי לזכות באור, ולא עמל כדי לקבל את זיו הפנים, והכול ניתן לו במתנת אלקים - ומה שבא בקלות ניטל בקלות; אבל משה התייגע כדי לזכות בתורה, משום כך זיו הפנים שניתן לו נשאר אתו עד יום מותו. וזו היא כוונת הירושלמי שימורשה' הוא לשון 'דיהאי', לשון ספק, לא כלשון 'ירושה' שהוא ודאי. ואכן המתחיל ללמוד

תורה, כמה ספקות יש לו, והוא אינו מבינה על בוריה; אבל אחר שהתייגע בה, הוא מוצא ומגלה את כולה על טעמיה ונימוקיה.

יוצא אפוא, שהקשיים והספקות בלימוד התורה בתחילתה הם הנותנים לה את מעלתה בסופה, שאילו היו ישראל מקבלים תורה בירושה, היא לא הייתה שלהם. ועל כן נאמר באבות 'התקן עצמך ללמוד תורה, שאינה ירושה לך' (ב, יב) - אף על פי שנאמר 'מורשה קהלת יעקב' - התקן עצמך ללמוד תורה; כפי שביאר הירושלמי: התורה אינה ירושה לנו, אלא 'מורשה', דיהא, וזקוקים להרבה עמל כדי לזכות להבינה, ולכן 'התקן עצמך ללמוד תורה'.

דברים מופלאים קיבלנו מר' חיים מוולאז'ין על הנהגת רבו, הגר"א, שעמל בתורה ולא היה מוכן לקבל ולשמוע מגידים, אף שנגלו לו מגידים שרצו לגלות לו סודות התורה (הקדמת הגר"ח לביאור הגר"א על ספרא דצניעותא):

כי שמעתי מפיו הקדוש, שפעמים רבות השכימו לפתחו כמה מגידים מן השמים בשאלתם ובקשתם שרוצים למסור לו רזין דאורייתא בלא שום עמל, ולא הטו אוזנו אליהם כלל.

ואחד מן המגידים הפציר בו מאוד, ועם כל זה לא הביט אל מראהו הגדול וענה ואמר לו: איני רוצה שתהיה השגתי בתורתו ית"ש ע"י שום אמצעי כלל וכלל, רק עיני נשואות לו ית"ש, מה שרוצה לגלות לי וליתן חלקי בתורתו ית"ש בעמלי אשר עמלתי בכל כוחי, הוא ית"ש יתן לי חכמה, מפיו דעת ותבונה. שיתן לי לב מבין וכליותי יעשו כשתי מעיינות, ואדע כי מצאתי חן בעיניו, ואיני רוצה אלא ממה שבתוך פיו. וההשגות ע"י מלאכים המגידים ושרי התורה אשר לא עמלתי ולא חכמתי אין לי בהם חפץ.

מעשה ושאלו את הרב גוסטמאן זצ"ל, ראש ישיבת נצח ישראל, אם יש צורך לקום מפני אישה כשהיא בהיריון, שהרי תינוקה יודע כל התורה, ותשובתו הייתה, שכיון

שידיעותיו באו בלא עמל ויגיעה, אלא ע"י מלאך שלימדו, אין להן ערך ואין צורך לקום מפניה².

זו הסיבה שרבי יהודה הנשיא ערך את המשנה בצורה הדורשת לימוד ועיון רב. אמנם חז"ל התירו לכתוב תורה שבע"פ, משום 'עת לעשות לה' הפרו תורתך', אך כדי לשמור על המגמה שתורה צריכה להיות בע"פ ולא כתובה, כדי שלא ייחשבו ישראל כזרים, כתב רבי את התורה שבע"פ באופן שלעולם תישאר תורה שבע"פ. ומשום כך גם אחרי שהתורה נכתבה, עדיין יש צורך להתייגע בה הרבה, ואינה מפורשת ככל דבר שבכתב.

שבירת הלוחות וחתימת התורה

לפיכך רמזה התורה עניין שבירת הלוחות בפסוק האחרון שבתורה, ואין זה דבר תמוה, אדרבה, הקב"ה אומר למשה 'אשר שברתי' – 'יישר כוחך ששברתי', שכן שבירתם של הלוחות היא קיומה של תורה, ששבירתן היא שהביאה לכך שתורה אינה בירושה אלא בעמל ויגיעה, ומתוך כך 'ישראל ואורייתא חד הם'.

ואם תאמר, מדוע אם כן לא ניתנה תורה לכתחילה במתכונת הלוחות השניות? הרי אילמלי לא נשברו הלוחות, היו למדים ואינם שוכחים, א"כ עדיף היה לכאורה נתינת התורה במתכונת הלוחות השניים, שאז היו מחויבים בעמל התורה, והיו קונים אותה בעמלם?

נראה, שההווה אמינא של הלוחות הראשונים, שהכל כלול בהם, ואין בהם שכחה, והמסקנה של הלוחות השניים, שיש צורך בעמל וביגיעה, מקבילים למאמר הגמרא במס' נדה (ל ע"ב), בעניין התינוק שמלמדים אותו את כל התורה במעי אמו ומשכיחים

---

² מתוך ספרו של יעקב פרנקל 'מעין מתגבר ושמנו אדם', עמ' 103: 'הלומד מביא עמו את הנכונות ואת היכולת, את הרצון ואת השאיפה ללמוד. הוא 'מת' ללמוד, אולם הוא שונא 'לימודים'... 'לימודים' דורשים בעיקר את התפקודים הנמוכים ביותר בסולם האנושי: שינון וזכירה, התלמיד חש את העלבון: מימרצדס' הופכים אותן ל'טוסטוס'... התלמיד מצפה שלא יפנקו אותו, שלא יחלישו אותו, שלא יאכילו אותו, אם הוא יכול היה לנסח את ה'דיברות' שלו היה קובע, בשלט גדול מעל הלוח, באמצע: 'אל תעניק לי - תוציא ממני. אל תענה לי - תציב לי שאלות. אל תקל עלי - תכביד באתגרים. אל תרגיע - תגרה את סקרנותי. אל תפתור לי - תאפשר לי להתלבט'.

אותה הימנו בצאתנו לאויר העולם. ושאלו: אם לימדו, מדוע השכחו, ואם משכיחים מדוע ללמדו?

תשובת חכמי ישראל היא (ר' דברי הגר"א בריש פ' בחוקותי מש"כ בשם האלשיך, וכן בדברי הרמח"ל בקל"ח פתחי חכמה), שאילו לא למדוהו מראש, לא היה מגיע אליה לעולם, שהתורה תורה אלקית היא. ועל כן לימדוהו, שתהיה אצלו בכח, אך כדי שתהיה בפועל, זקוק הוא להרבה עמל ויגיעה, ויתחבר לה שנית בבחירתו וביגיעתו. ומה שהוא אצל היחיד, סידר רבש"ע אצל הכלל, שהלוחות הראשונים שהם כלל התורה, ניתנה להם בתחילה, כתינוק במעי אמו, שמלמדים אותו כל התורה, ושוב נלקחה מהם, ומעתה מצויה אצלם התורה בכוח, ומכאן ואילך השגתה אפשרית, והיא תלויה בבחירתם ובעמלם.

ועדיין יש מקום לשאול, אם כל זה נעשה כדי שלא ייחשבו ישראל כזר, ולא תהיה לאומה"ע שייכות לתורה, מדוע תורה שבכתב כן ניתנה באופן שאומה"ע יוכלו לייחס אותה לעצמם, והלא עדיף היה שגם חלק זה של תורה יינתן בע"פ, ולא תהיה להם שום אחיזה בתורה?

נראה תשובת שאלה זו רמוזה בדברי הרמב"ם בסוף ספרו, וכך כתב (הל' מלכים יא, ד³):

אבל מחשבות בורא עולם אין כח באדם להשיגם, כי לא דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו. **וכל הדברים האלו של ישוע הנוצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו, אינן אלא ליישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד, שנאמר (צפניה ג, ט): 'כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד'. כיצד? כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח ומדברי התורה ומדברי המצוות ופשטו דברים אלו באיים רחוקים ובעמים רבים ערלי לב, והם נושאים ונותנים בדברים אלו ובמצוות התורה. אלו אומרים מצוות אלו וקבר בטלו בזמן הזה ולא היו נוהגות לדורות, ואלו אומרים דברים נסתרות יש בהם ואינן כפשוטן וכבר**

³ דברים אלו נשמטו ע"י הצנזור בהוצאות קודמות של הרמב"ם, וכיום חזרו במהדורת פרנקל.

בא משיח וגלה נסתריהם. וכשיעמוד המלך המשיח באמת ויצליח וירום וינשא מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר נחלו אבותיהם ושנביאיהם ואבותיהם הטעום.

דברי הרמב"ם לכאורה מרפסן איגרא – ישוע הנוצרי וזה הישמעאלי 'אינן אלא לישר דרך למלך המשיח'!?

מהמשך דברי הרמב"ם נראה שזו כוונתו: הפער בין השקפת היהדות לעובדי האלילים כ"כ גדול, שאין שום אפשרות שתהיה לעם ישראל השפעה על אומות העולם, וע"כ גלגל רבשי"ע ויצר מדרגות ביניים, בדמות הנצרות והאיסלם, הקרובות בהשקפת עולמם, במידה מסוימת, ליהדות, ומאידך יש להן שיח ושיג עם עובדי האלילים, ודרכם החלה ההשפעה לעשות דרכה.

על כן הייתה תוכניתו של בורא עולם, לפרסם את היסוד בכתב, כדי שילמדו ממנו גם שאר האומות, וכך גם נצטוו ישראל לכתוב את התורה על האבנים בצאתם מן הירדן. התנ"ך תורגם ליותר משלוש מאות שפות, ויצא לאור במספר אקסמפלרים כזה, שאין דומה לו בספר אחר, וכך הולכת התורה ומתפשטת בעולם, אך תורה שבע"פ נשאר עלומה עבורם, כדי שישראל לא ייחשבו לזרים.

מעתה ניתן לומר, שהפסוק: 'תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב', הוא היסוד שכל ילד בישראל חייב לדעת בגשתו ללמוד תורה. שכן הקושי של 'מורשה' עלול להרחיק מלימוד תורה, ועל כן חייב כל אחד לדעת מראש, שדווקא קושי זה הוא הוא בניינה של תורה - כפי שראינו בדברי התנחומא מפרשת נח. וכך מודיעים לכל תלמיד מראש, שתורה היא מורשה-דיהא', ועל כן דווקא הקושי שבתחילה הוא הפתח לעולמה של תורה.

ברם מפרשי התנחומא תמהים על הקשר שבין השבחים שמעתיר התנחומא על תורה שבעל פה לפרשת נח (ילהבין שייכות המדרש הזה לסדרה זו' וכו' - קול הרמז). אולי אפשר לומר, שכיוון שמקובל בישראל שזמן חורף בישיבות מתחיל בר"ח חשוון, ובדרך כלל בשבת פרשת נח, מצאו חז"ל לנכון להכין אותנו מראש, שאנו נגשים ללימוד קשה

ומייגע, וכשיודעים זאת מראש, לא מרפים ידיים כשנתקלים בקושי, אך מבינים שזו דרכה של תורה.

סוף דבר

כיוון שביקש הקב"ה לכתוב ברית עם ישראל, שלא יוכלו אומות העולם לומר 'אנו ישראל', נתן להם תורה בע"פ. מעתה אין התורה כתובה בספר אלא בליבם. כדי שתחרט התורה בלבם של ישראל, היא ניתנה להם בדרך של קושי, של עמל ויגיעה, ותהיה קנויה להם. שומה עלינו לקבל קושי זה באהבה, שכן בעמלנו אנו מגשימים את הברית, והאחריות על קיום הברית מוטלת על עוסקי התורה מקטנותם, ואשרי מי שעמלו בתורה.

ברם התלמידים בראשית דרכם בלימוד התורה אינם נקיים מקשיים ואינם חפים מספקות והתלבטויות. מעניינת תשובתו של אחד מגדולי בעלי המחשבה בתקופתנו. תלמיד אחד, שכנראה חלשה דעתו מחמת קשיי הלימוד, פנה לרב הוטנר זצ"ל וביקש את עזרתו. הרב הוטנר הבין לרוחו והשיב לו כדברים האלה:

דע לך חביבי כי עצם מכתבך מתנגד הוא לכל התיאורים הנמצאים בו. והנני בזה להסביר לך תוכן משפט זה. רעה חולה היא אצלנו שכאשר מתעסקים אנו בצדדי השלימות של גדולינו, הננו מטפלים בסיכום האחרון של מעלתם. מספרים אנו על דרכי השלימות שלהם, בשעה שאנחנו מדלגים על המאבק הפנימי שהתחולל בנפשם. הרושם של שיחתנו על הגדולים מתקבל כאילו יצאו מתחת יד היוצר בקומתן ובצביונם. הכל משוחחים, מתפעלים ומרימים על נס את טהרת הלשון של בעל החפץ-חיים זצ"ל. אבל מי יודע מן כל המלחמות, המאבקים, המכשולים, הנפילות והנסיגות לאחור שמצא החפץ חיים בדרך המלחמה שלו עם יצרו הרע. משל אחד מני אלף, ודי לנבון שכמותך לדון מן הפרט אל הכלל. התוצאה מזה היא כשנער בעל רוח, בעל שאיפה, בעל תסיסה מוצא בעצמו מכשולים, נפילות, ירידות, הרי הוא דומה בעיניו כבלתי 'שתול בבית השם'. שלפי דמיונות של נער זה, להיות שתול בבית השם, פירושו הוא לשבת בשלוות הנפש על נאות דשא של מי מנוחות וליהנות מיצרו הטוב כדרך שצדיקים נהנים מזיו השכינה שעטרותיהם בראשיהם במסיבת גן עדן.

ולאידך גיסא, לא להיות מורגז מסערת היצר על דרך הכתוב של 'במתים חפשי'.

אבל דע לך, חביבי, ששורש נשמתך הוא לא השלווה של היצר טוב, אלא דווקא מלחמתו של היצר הטוב, ומכתבך היקר הנלבב מעיד כמאה עדים כי אכן לוחם נאמן אתה בצבאותיו של היצר הטוב. באנגלית אומרים Lose the battle and win the war. בודאי שהנך נכשל ועומד להיות נכשל (אין בזה משום פתיחת פה לשטן) ובכמה מערכות תפול שדוד, אבל אני מבטיח לך שלאחר הפסד כל המערכות תצא מן המלחמה כשזר הניצחון על ראשך... 'שבע יפול צדיק וקם' (משלי כד, טז) – הטפשים חושבים כי כוונתו בדרך רבותא, אע"פ ששבע יפול צדיק, מ"מ הוא קם. אבל החכמים יודעים היטב, שהכוונה היא שמהות הקימה של הצדיק היא דרך ה'שבע הנפילות' שלו. 'וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד'. טוב זה יצה"ט, מאד זה יצה"ר... אילו היה מכתבך מספר לי על אודות המצוות ומעשים טובים שלך, הייתי אומר שקבלתי ממך מכתב טוב. עכשיו שמכתבך מספר לי על ירידות ונפילות ומכשולים, הנני אומר שקבלתי ממך מכתב טוב מאד. רוחך סוערת לקראת השאיפה להיות גדול. בבקשה ממך אל תצייר לעצמך גדולים שהם ויצרם הטוב בבחינת חד-הוא. לעומת זאת צייר בנפשך גדולתם של גדולי עולם באותיות של מלחמה נוראה עם כל הנטיות השפלות והנמוכות. ובזמן שהנך מרגיש בקרבך סערת היצר, דע לך שבזה הנך מתדמה אל הגדולים הרבה יותר מאשר בשעה שאתה נמצא במנוחה שלימה שאתה רוצה בה. דווקא באותם המקומות שהנך מוצא בעצמך הירידות הכי מרובות, דווקא באותם המקומות עומד הנך להיות כלי להצטיינות של כבוד שמים.

בזאת נבין גם את עניין השמחה המודגשת בלימוד תורה, כמו בשמיני עצרת המכונה 'שמחת תורה'. הלומד שמח בעמלו, בחלקו, וכן אמרו (אבות ד, א): 'איזהו עשיר, השמח בחלקו'. שטחיות ההבנה היא שהעשיר הוא השמח בחלקו ומסתפק במועט, בניגוד ל**אביון**, שת**אב** כל הזמן לעוד ועוד, שהרי מי שיש לו מנה רוצה מאתיים, ושוב מבקש ארבע מאות, ולעולם לא יהיה מרוצה ושמח. ברם לפי הבנה זו לא מובן המקור המובא למאמר זה, שאמרו שם באבות – 'שנאמר (תהילים קכח, ב): 'יגיע כפיך כי

תאכל אשריך וטוב לך". ועל כן נכון יותר לפרש, שהעשיר הוא זה השמח בחלקו - בחלקו שלו, כי 'רוצה אדם בקב שלו יותר מתשעה קבין של חברו', וכמו שפירש רש"י שם: 'חביבה עליו על ידי שעמל בה' – במה שהוא יגע והרוויח בזכות ולא בחסד, זהו חלקו שלו, ובזה שמח.

לעולם השמחה באה על ההישגים של האדם ביגיעתו, ולא במה שהשיג בקלות ללא יגיעה. אז ההישגים הם שלו, וזאת השמחה הגדולה בתורה הנקנית ביגיעה ובעמל. זוהי השמחה בתורה.

אור גדול יותר מהשמש!

י'ואחר שהזכיר ופירש ענין השמש וסיפר קצת פעולותיו ותועלותיו הרבות בא לומר כי עוד יש אור גדול יותר מהשמש והוא התורה כי אם השמש הוא מעיד ומפרסם על אלהותו של הקדוש ברוך הוא ועל יכלתו ורוממותו, הלא התורה היא מעידה על זה יותר ויותר ותועלתה ומעלתה רבה מאד יותר מתועלת ומעלת השמש, כי השמש מי שמתמיד ומרבה לשבת בחומו ישוב לו הדבר לנזק גדול עד שיתעלף כמו שמצינו ביונה הנביא (יונה ד) ותך השמש על ראש יונה ויתעלף, אבל המתמיד בעסק התורה אינו כן אבל היא משיבת נפש. וידוע גם כן כי השמש נכנס במוח האדם עד שישתגע אבל התורה היא מחכימת פתי. ועוד השמש מי שמרבה לשבת שם ידאג ויתעצב אבל התורה פקודי ה' ישרים משמחי לב, ועוד מי שמסתכל אל עין השמש יכהו עיניו. אבל התורה מאירת עינים... הא למדנו מכל זה תועליות הגדולות הנמצאים בתורה יותר מן השמש'.

(כד הקמת, תורה)